

Demokratia, oikeusvaltio, yliopisto

Jukka Kekkonen

Jukka Kekkonen piti läksiäisseminaarissaan puheenvuoron, jossa hän käsittelee uransa kolmen keskeisen aihepiirin – demokratian, oikeusvaltion ja yliopiston – yhteyksiä. Tarkastelu kytkeytyy mielenkiintoisella tavalla kahteen tarinaan. Ensimmäinen niistä käsittelee suomalaisen yhteiskunnan nopeaa kehitystä Kekkonen esivanhempien tarinan kautta. Toinen tarina liittyy Espanjan sisällissodan alkuvaiheisiin. Puheenvuorossaan Kekkonen tuo esiin huolensa kaikkien otsikkonsa teemojen tulevaisuuden suhteen: vallan keskittämisen kohteeksi ovat joutuneet niin demokraattinen oikeusvaltio kuin yliopistokin.

Tämä on minulle suuri ja odotettu hetki. Saan mahdollisuuden puhua rakastamani yliopiston suuressa salissa suurelle yleisölle. Läkisiäisluentojen pitäminen on hieno yliopistollinen perinne, jota haluan jatkaa. Kun esiinnyin tässä salissa, tunnelmassa on minulle aina ylimääräistä jännitystä ja latausta, koska olen täällä suorittanut kymmeniä tenttejä, pitänyt luentoja ja esitelmiä vuosien varrella.

Tämä hetki vie minut lähelle kyynelrajaa käyttäkseni filosofi ja ikätoverini professori Esa Saari- sen äskettäin introdusoimaa käsitettä. Siksi yritän – ainakin pääosin – pysyä kirjoitetussa tekstissä.

Puheessani yritän välittää omien kokemusteni ja tutkimuksen kautta jotain olennaista otsikossa mainituista instituutioista – demokratiasta, oikeusvaltiosta, yliopistosta, joista demokratian ja oikeusvaltion yhteys on kohtalonomainen ja joita ilman taas vapaa yliopisto ei voi toimia arvojensa mukaisesti.

Olen työskennellyt yli 40 vuotta kolmen eri yliopiston palveluksessa professorina vuodesta 1990. Helsingin yliopistossa olen toiminut erilaisissa tehtävissä 38 vuotta. Niistä professorina vuodesta 1995 lähtien. Oikeusvaltio ja demokratia taas ovat olleet sekä tutkimukseni että muun toimintani keskiössä.

Etenen kahden kertomuksen kautta: ensimmäinen liittyy oman sukuni historian kautta suomalaisen yhteiskunnan muutoksiin 1900-luvun alkupuolella. Kuvaan isoisäni nousun köyhyydestä kansanedustajaksi itsenäistymisen ja sisällissodan jälkeen vuonna 1919. Tähän kertomukseen kytkeytyy hyvin tärkeä sanoma koulutuksen ja opillisen sivistyksen merkityksestä demokraattisen oikeusvaltion alkuvuosina ja edelleen.

Toinen tarina kohdistuu tutkimuksieni aihepiiriin. Se vie meidät Espanjan lokakuuhun vuonna 1936, Espanjan sisällissodan ensimmäisiin kuukausiin. Tuolloin 1200-luvun alussa perustetun Salamancan yliopiston juhlasalissa puhkesi konflikti, joka kuvaa oivallisesti sitä, miten yhteiskunnallinen vastakkainasettelu ja kriisit vaikuttavat oikeusvaltion periaatteisiin.

Tarinoiden välissä kerron oman tieni tutkijaksi 1970-luvun puolivälistä alkaen. Lopuksi katson tulevaisuuteen.

Isoisäni Juho Valerian Kekkonen syntyi Heinolassa vuonna 1890 köyhän torpparin perheeseen. Puute ja ankara työ olivat pienestä osa perheen arkea. Perheessä pohdittiin pitkään, olisiko heillä varaa päästää lahjakas esikoispoika Juho opintielle. Perunapellolla päästiin ankaran poh-

dinnan ratkaisuun. Juho sai aloittaa kansakouluun, jossa hän suoritti kaksi vuosiluokkaa kerralla.

Sieltä tie eteni alkeiskouluun, jota hän kävi edelleen raskaan työn ohessa. Perheen äidin jouduttua mielisairaalaan masennuksen vuoksi, Juhon vastuu pikkuveljiensä elättäjänä kasvoi. Koulutie näytti päättyvän.

Äidin kuitenkin parannuttua pitkän sairaalajakson jälkeen, Juho sai paikallisen kappalaisen taloudellisen tuen avulla mahdollisuuden opiskella Jyväskylän opettajaseminaarissa, josta hän valmistui kansakoulun opettajaksi vuonna 1914.

Kova elämä muokkasi ja loi ja hioi Juhon vakaukseen kaksi elementtiä, jotka liittyivät erottamattomasti toisiinsa: harras, ihmisiä palveleva kristillisuus ja vahva sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kaipuu.

Sisällissodan jälkeisissä vaaleissa maaliskuussa 1919 hänet valittiin eduskuntaan Kristillisen työväenliiton edustajana. Juho Kekkonen oli tuolloin 28-vuotias, eduskunnan nuorin kansanedustaja.

Hänen puheenvuoroistaan eduskunnassa välittyvä ajatus vähäväkisten aseman parantamisesta ja sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta. Myös armon sanoma – punavankien armahdaminen oli ajankohtainen kiistakysymys – toistuu hänen lausumisissaan.

Kansanedustajakauden jälkeen hän teki uraa kansakoulun opettajana Kiskossa yhdessä puolisonsa Eevan kanssa sekä myöhemmin Suomi yhtiön vakuutusasiamiehenä. Hän toimi myös kunnanvaltuutettuna.

Juho V. Kekkonen kirjoitti kymmeniä pamfletteja ja satoja artikkeleita, joissa hän arvosteli ankarasti olemassa olevan yhteiskunnan epäkohtia ja hahmotteli sosiaalisesti oikeudenmukaisen yhteiskunnan elementtejä. Hän ei koskaan unohtanut omaa taustaansa. Sana ja kynä olivat hänen aseitaan.

Juho Kekkonen tarina kertoo nopeasta sosiaalisesta noususta. Itse asiassa siinä piirtyvät isoisäni kautta suomalaisen yhteiskunnan huikkeen menes-

tystarinan ainekset, jossa koulutuksen ja sivistyksen asema oli keskeinen. Juhon sukupolvi taisteli demokratian ja tasavertaisten mahdollisuuksien puolesta antaen lapsilleen – muiden muassa isälteni – mahdollisuuden sodasta paluun jälkeen aloittaa akateemiset opinnot.

Jotta en olisi isovanhempiani kohtaan epätasa-puolinen, totean saman sosiaalisen kohoamisen prosessin tapahtuneen myös äitini suvun puolella. Äidinisäni Edwin Nousiainen (s. 1894) pääsi opiskelemaan teologiaa Helsingin yliopistossa. Hänet vihittiin papiksi vuonna 1919. Pappisviran ohella hän ehti toimia kunnanvaltuuston puheenjohtajana ja uskonnon opettajana. Unohtamatta opiskeluaikojen akateemista hiihtomestaruutta.

Isoisäni, viimeisessä virassaan Orimattilan seurakunnan rovasti Nousiainen, teki pitkän uran pappisviroissa. Sanan levittämistä hän jatkoi myös eläkkeellä, vähentymättömällä tarmolla – pitä-

mällä saarnoja ja puheita ympäri Suomea - kuolemaansa saakka. Myös hänen kuudelle tyttärelleen avautui tie korkeimpiin opintoihin saakka. Äitini Helena on tämän ja Oulun yliopiston kunniatohtori.

Olen nyt vuonna 2022 riemu-ylioppilas (SYK). Sitä juhlimme miltei koko päivän toissapäivänä

18.5.1922 yli 60 toverin voimin. Päivä huipentui illalliseen hotelli Kämpin peilisalissa.

Pyrin ja pääsin – onneksi kaikki joutuivat silloin pyrkimään – oikeustieteelliseen tiedekuntaan vuonna 1972. Tämä upea yliopisto avasi minulle, samoin kuin tuhansille muillekin uusille ylioppilaille, valtavan intellektuaalisten mahdollisuuksien kentän ja ajattelun avaruuden.

Luin nopeasti perustutkinnon. Nimenomaan luin koska tuolloin kirjoja oli onneksi pakko lukea edetäkseen! Samaan aikaan käytin laajalla rintamalla mahdollisuuksia opiskella muita aineita muissa tiedekunnissa, erityisesti valtiotieteellisessä, jonne sittemmin pyrin ja pääsin 1976.

Säveltäjämestari, professori Kaija Saariaho on eräässä äskettäisessä haastattelussa sanonut viisaasti, että yhdenkin inspiroivan ja innostavan

JUHON SUKUPOLVI TAISTELI
DEMOKRATIAN JA TASAVER-
TAISTEN MAHDOLLISUUKSIEN
PUOLESTA ANTAEN LAPSILLEN
– MUIDEN MUASSA ISÄLLENI –
MAHDOLLISUUDEN SODASTA
PALUUN JÄLKEEN ALOITTA
AKATEEMISET OPINNOT.

opettajan kohtaaminen voi olla ratkaisevaa koko elämän etenemisen näkökulmasta. Asia on tämmälleen näin.

Itse kohtasin lyhyen ajan sisällä uskomattoman valovoimaisia professoreita ja muita tutkijoita. Heistä neljän nimet haluan tuoda tässä esille.

Olen ikuisesti kiitollinen heille näistä kohtaamisista, kaikesta opista ja luottamuksesta, jota he minua kohtaan osoittivat. He saivat minut nopeasti ymmärtämään, että olen yliopistoyhteisön täysivaltainen jäsen, johon luotetaan, vaikka tietoni ja kokemukseni olivat vähäisiä.

Vuonna 1974 osallistuin professori Inkeri Anttilan johtamaan kriminologian seminaariin. Hänen humaani ja tutkimustietoon perustuva näkemyksensä kriminaalipolitiikasta teki suuren vaikutuksen. Anttila rekrytoi minut heti valmistumiseni jälkeen 1.2.1975 tutkijaksi oikeuspoliittiseen tutkimuslaitokseen. Tutkimuksesta en ymmärtänyt juuri mitään, mutta sitä innokkaampi olin oppimaan.

Kun Anttilasta tuli oikeusministeri Keijo Liinamaan virkamieshallitukseen, hän lähetti minut ministeriaikanaan useaan kertaan sijaisekseen erilaisiin tapahtumiin. Erityisen kova paikka oli puheen pitäminen Lappia talossa Rovaniemellä Pohjois-Suomen lautamiespäivillä aiheesta ”Voidaanko rangaistuksia koventamalla vähentää rikollisuutta?”. Kuulijoita oli yli 300! Jälkeenpäin ajatellen on uskomatonta, millaista luottamusta Anttila osoitti 21 vuotiasta juuri valmistunutta oikeustieteen kandidaattia kohtaan. Kyllä ”sinä pärjät”, hän kannusti minua. Hän oli siinä oikeassa, että ymmärsin kyllä humanin ja rationaalisen kriminaalipolitiikan merkityksen.

Aulis Aarnion perhe- ja perintöoikeuden luennoille osallistuin jo edellisenä vuonna 1973. Aarnion luennot olivat analyttisyydessään loisteliaita. Hänen teoreettinen osaamisensa oli poikkeuksellisen vahvaa ja se näkyi. Se teki myös

puhujana. äidinkielen taiturina, lähtemättömän vaikutuksen: mielestäni jokaisen hänen sanansa olisi suoraan voinut julkaista!

Vuosikymmeniä myöhemmin, olen saanut kunnian olla mukana hänen kanssaan useissa demokratian ja oikeusvaltion tilaa ja tulevaisuutta analysoivissa hankkeissa mm. hänen perustamassaan Tampere klubissa. Aarnio on myös ollut tienraivaaja tutkijakoulutuksen kehittämisessä ja oikeustieteen kansainvälisten yhteyksien luomisessa. Suuri suomalainen oikeustieteilijä, jonka vaikutus oikeuskäytäntöön on ollut poikkeuksellisen vahva.

Erik Allardtin pitämä sosiologian johdantokurssi 1976 syksyllä oli suorastaan järjestyttävä kokemus. Hyvät kuulijat! Yliopiston yksi valovoimaisimmista professoreista pitää peruskurssia ensimmäisen vuoden opiskelijoille!

Yhteiskuntateorioiden ja tutkimuksellisen ajattelun maailma aukeni kuulijoiden eteen luennoilla kaikessa rikkaudessaan. Professorin innostus tarttui kuulijoihin. Omalta osaltani se kantoi nopeaan sosiologian laudatur suoritukseen saakka. Sosiologia oli 1970-luvulla ”tieteiden tiede” ja olen hyvin kiitollinen siinä oppiaineessa saamastani opista. Vielä vuonna 2002 Allardt esiintyi johtamassani oikeushistorian jatkokoulutusseminaarissa.

Heikki Ylikangas tuli hoitamaan oikeushistorian ja roomalaisen oikeuden professorin virkaa oikeustieteelliseen tiedekuntaan vuoden 1976 syksyllä, jolloin itekin sain riemukseni tiedekunnasta assistentin viran.

Hänen karismansa opettajana ja intohimonsa tutkimukseen osui suoraan johonkin sellaiseen, jota olin ollut etsimässä ja hakemassa. Puukkojunkkarien esiinmarssi, Nuijasota ja myöhemmin monet muut hänen tutkimuksensa olivat uraa uurtavia ja synnyttivät myös keskustelua akateemisen maailman ulkopuolella.

Ylikangas nosti oikeushistoria -oppiaineen nopeasti kukoistukseen oman aktiivisen tutki-

SÄVELTÄJÄMESTARI, PROFESSORI KAIJA SAARIAHO ON ERÄÄSSÄ ÄSKETTÄISESSÄ HAASTATTELUSSA SANONUT VIISAASTI, ETTÄ YHDENKIN INSPIROIVAN JA INNOSTAVAN OPETTAJAN KOHTAAMINEN VOI OLLA RATKAIKSEVAA KOKO ELÄMÄN ETENEMISEN NÄKÖKULMASTA.

mustyönsä ohessa. Hänen terävyytensä oikeudellisen muutoksen selittäjänä on vertaansa vailla. Miksi kysymykset ja muutoksen selittäminen nousivat tutkimuksen keskiöön. Ylikangas alleviivasi aina huolellisen lähdetyön merkitystä ja asetti empirian ja teorian välisen suhteen kohdalleen tuon ajan aika ajoin kiihkeissäkin keskusteluissa.

Ylikankaan innostamana siirryin rikosoikeudesta ja kriminologiasta oikeushistorian tutkijaksi. Tein Ylikankaan ohjauksessa väitöskirjan (1987; Merkantilismista liberalismiin) - samasta aihepiiristä, josta olin kirjoittanut ylioppilasaineen eli teollistumisen ja markkinatalouden läpimurrosta. Tutkimuksellinen kiinnostukseni oli kuitenkin jo hakenut uusia kohteita toisen ylioppilasaineeni teemasta, kriisien vaikutuksesta yhteiskuntaan.

Oikeuden rooli kriiseissä, oikeusvaltion historia ja oikeuden ja politiikan suhde olivat teemoja, joiden parissa olen sitten jatkanut tutkimusta ja jatkan sitä edelleen ja toivon mukaan pitkään!

Olen tutkinut vertailevasti Espanjan ja Suomen sisällissotia (Kun aseet puhuvat Poliittinen väkivalta Espanjan ja Suomen sisällissodissa, 2016) ja tältä alueelta tulee lupaamani toinen kertomus.

Sen tapahtumapaikkana oli vuonna 1218 perustetun Salamancan yliopiston juhlasali 12.10.1936. Vietettiin Kolumbuksen löytöretkiä seuraten Amerikan löytämisen juhlapäivää eli rodun päivää, kuten tuolloin asia ilmaistiin. Sattumoisin Espanjan kansallispäivä on myös minun syntymäpäiväni.

Espanjassa oli alkanut 18.7.1936 puhjennut sotilaskapina maan laillista demokraattisesti asetettua hallitusta vastaan. Kapina laajeni sisällissodaksi. Se jakoi maan kahteen leiriin poliittisesti ja maantieteellisesti. Nationalistit, joiden johtajaksi nousi kenraali Francisco Franco, hallitsivat pian puolta Espanjaa.

He olivat nousseet kapinaan Espanjan perinteisen eliitin etuoikeuksien turvaamiseksi, kuten Hugh Thomas, Raymond Carr, Paul Preston ja monet muut alan tutkimuksen huiput ovat osoittaneet. Vuonna 1931 julistettu tasavalta uhkasi heidän näkemyksensä mukaan Espanjan yhteis-

kuntaa ja sen perinteisiä arvoja. Tilanne kärjistyi, kun kansanrintama voitti 1936 helmikuun vaalit.

Yliopiston juhlasali oli täynnä; yli 1300 kuulijaa. Kapinallisten johto viritteli tunnelmaa useilla kapinaa ylistäneillä puheilla. Puheenvuoron sai kuitenkin myös 72-vuotias yliopiston rehtori, maailmankuulu filosofi Miguel de Unamuno. Hän sai pitää puheenvuoron, koska oli ilmoittanut kannattavansa kapinaa, koska tasavalta oli ollut ajautumassa kiihtyneen poliittisen väkivallan myötä ”kaaokseen ja anarkiaan.”

Unamuno tuomitsi puheensa aluksi väkivallan, mutta käänsi kritiikkinsä myös kapinallisia vastaan tuomitessaan näiden laajamittaisen väkivallan, jonka hän sanoi nopeasti romuttaneen ne hienot ajatukset ja arvot, joita kapinaliike väitti edustavansa. Hänen iskulauseensa, voitte voittaa, mutta ette vakuuttaa (You can win but you will not convince), on jäänyt Espanjan historian kuolemattomien sanontojen joukkoon.

Tällaista sanomaa eivät kapinalliset olleet odottaneet. Eturivissä istunut kenraali Millan Astray nousi pystyyn ja huusi; kuolema intellektuelleille! Eläköön kuolema! Huutoa seurasi kiivas sananvaihto, joka tyrehtyi vasta sen jälkeen, kun Francon puoliso saattoi rehtorin takavesta ulos. Franco erotti välittömästi Unamunon rehtorin virasta. Unamuno kuoli kotonaan saman vuoden joulukuussa.

Tämä tarina on tullut usein mieleeni viime vuosien ja kuukausien aikana. Totuus on tunnetusti sodan ensimmäinen uhri. Kriisit laukaisevat säännönmukaisesti muitakin ilmiöitä poliittisesta repressiosta kansalaisvapauksien tukahduttamiseen.

Jos asiaa lähestytään yhteiskuntatieteellisesti, korostuu selvästi myös se, että repressio on voimakkainta tiettyjä ryhmiä vastaan. Poliittisten vastustajien ohella tiettyjen aatteiden ja ammattiryhmien edustajat ovat säännönmukaisesti ensimmäisiä maalitauluja. Yliopistot ovat ensimmäisten kärsijöiden joukossa eikä niiden vapaa toiminta ole mahdollista ilman demokratiaa.

Tämän päivän maailmassa demokraattisten oikeusvaltioiden määrä World Justice Project:

Rule of Law Forum) on enää hiukan yli 20. Myös vahvimmissa demokratioissa on nähtävissä ilmiöitä, joista on syytä olla hyvin huolissaan. Vallan keskittämisen ilmiöt ovat yhtä yleisiä kuin vaarallisiakin.

Demokratian alasajon vaikutuksista on syytä kantaa huolta niin kansainvälisessä kuin kansallisessa politiikassa. Vallanjako on demokratian näkökulmasta välttämätöntä.

Arvoisat kuulijat! Viimeinen (runsas) vuosikymmen on ollut yliopistoyhteisön jäsenille vaikeaa aikaa. Budjettileikkauksien ohella ja ohikin vielä tuhoisampaa on ollut vallan keskittäminen, joka on aiheuttanut negatiivisia seurauksia laajalla rintamalla yliopistoissa.

Haluan silti uskoa, että yliopiston arvot eivät ole kuolleet, vaan että vapaus, sivistys, kriittinen ajattelu, totuuden tavoittelu ja yhteisöllisyys muo-

dostavat yliopistomaailman arvoperustan ytimen. Toivottavasti tulevaisuudessa myös käytännön tasolla.

On ollut valtava onni ja etuoikeus tehdä työtä yliopistolla maassa, joka on maailman vahvimpia demokraattisia oikeusvaltioita. Olen suunnattoman kiitollinen kaikesta siitä, mitä olen tässä yhteisössä saanut ja voinut tehdä.

Loistavat oppilaat, suurenmoiset työtoverit, loputtomasti tutkimusta kaipaavia ongelmia. Joka aamu aukeaa yhtä riemukkaana.

Yhdessä olemme vahvempia kuin yksin.

Intohimo elää täällä!

Työ jatkuu maanantaina 23.5.2022. ■

Jukka Kekkonen oma puheenvuoro läksiäisseminaarissa 20.5.2022 .